

АРХИВСКА ГРАЂА ПРИВИЛЕГОВАНЕ НАРОДНЕ БАНКЕ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ (1883–1919) КАО ИЗВОР ЗА ИЗУЧАВАЊЕ ЕКОНОМСКЕ ИСТОРИЈЕ

Апстракт: Рад је посвећен анализи значаја архивске грађе која је настала радом Народне банке од њеног оснивања 1883. године кроз кључне активности које су биле дефинисане законом и другим прописима или одређене праксом. Сачувани записници са седница Управе (Управни и Надзорни одбор и Збор акционара) као извори првог реда омогућавају сагледавање рада банкарског сектора у Краљевини Србији, утицај политичког фактора на рад финансијских институција, као и напора привредне елите на модернизацији финансијског пословања. С обзиром да је Народна банка била акционарско друштво покренуто приватним капиталом уз надзор државе, али и привилегију издавања новца, архивска грађа својом сазнајном вредношћу превазилази институционалне оквире и даје ширу слику националне финансијске политике.

333

Кључне речи: Народна банка, архивски фонд, Краљевина Србија, Записници са седница Управе, акционарска друштва, Министарство народне привреде, новац, кредит

НАРОДНА БАНКА

Питање оснивања Народне банке постало је актуелно још средином четврте деценије 19. века. Од првих натписа у новинама до полемика које су вођене у трговачким организацијама, Народној скупштини и Државној управи прошло је више деценија, али оно што је било заједничко свим тим акцијама јесте потреба да се у Србији уреди новчани систем и обезбеди преко потребан капитал за даљи привредни развој.² Сходно Закону из 1883. године Народна банка је основана да јефтинијим

¹ научни сарадник, sonja.jerkovic@nbs.rs

² О идејама, предлозима и пројектима у вези са оснивањем народне банке више у: Лепосава Цвијетић, „Покушаји оснивања првих банка у Србији“, *Финансије* 1–2 (1965): 119-123; Мiodrag Угричић, *Novčani sistem Jugoslavije* (Београд: Zavod za izdavanje udžbenika SR Srbije, 1967), 54-56; Danica Milić, „Monetarno-kreditni sistem u privredi Srbije početkom XX veka“, у: *Srbija u modernizacijskim procesima XX veka*, у: Latinka Perović, Marija Obradović i Dubravka Stojanović (Београд: Institut za noviju istoriju Srbije, 1994); Андреј Митровић, „Банка са капиталом на акције – Идеје либералног капитализма у Србији средином четрдесетих година 19. века“, *Годишњак за друштвену историју* 2–3 (2000), 123-141; Соња Р. Јерковић, „Народна банка Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца/Југославије 1918–1931. године“ (докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју, 2018), 5-8.

кредитима унапреди трговину и радиност као акционарско друштво уз јаку контролу државе.³ Након уписа четвртине вредности акцијског капитала, када је и коначно била решена дилема порекла оснивачког капитала, Народна банка је започела са радом јула 1884. године.

Сходно Статутима⁴ Народна банка је имала разгранат управни апарат који су чинили гувернер (до краја Првог светског рата ту функцију су обављали Алекса Спасић, Филип Христић, у два мандата Тихомиљ Марковић и четири пута Ђорђе Вајферт), вицегувернер, четири одбора (Главни, Управни, Надзорни и Есконтни) и Збор акционара. Збор је био врховни орган Народне банке који је одлучивао на основу гласова носилаца бар трећине акција, а састајао се најмање једанпут годишње ради усвајања извештаја о раду Управног и Надзорног одбора и избора чланова Управе. Акционари су могли бити банке или штедионице као и физичка лица, а концентрација акција значила је и већи утицај. Управни одбор се састојао од девет чланова и био је основни извршни орган који је одређивао висину каматних стопа и уопште сва питања у вези са кредитним функцијама. Надзорни одбор је прегледао рачуноводствене књиге и стање каса, те одобравао буџет и билансе, док је Есконтни одбор оцењивао валидност примљених меница. Главни одбор, састављен од чланова Управног и Надзорног одбора, бавио се емисионим питањима, расподелом добити и избором чланова Есконтног одбора. Гувернер, којег је предлагао Управни одбор, а именовано монарх, представљао је Народну банку, председавао зборовима и чинио спону између интереса управних тела, акционара и државе. Вицегувернера, као виђенијег акционара, бирао је Управни одбор. Надзор над целокупним радом Народне банке у име државе и прибављање сагласности државних органа за ефикаснији рад институције биле су дужности владиног комесара.

У периоду од оснивања до краја Великог рата Народна банка је утврдила своју емисиону функцију и била свакако један од твораца прогреса⁵ заслужна за увођење папирног новца, успостављање правила и норми кредитног пословања, као и дистрибуцију капитала на читавој територији Краљевине.⁶

³ акон о Народној банци, Српске новине, број 13 (1883).

⁴ Штатут Привилеговане народне банке Краљевине Србије, *Српске новине*, број 184 (1883); *исто*, број 185 (1883); *исто*, број 187 (1883).

⁵ Андреј Митровић, *Стране банке у Србији 1882–1914: политика, прогрес, европски оквири* (Београд: Стубови културе, 2004).

⁶ О историјском контексту и друштвено-економским приликама у Србији током XIX и почетком XX века и о функционисању банкарског и финансијског система више у: *Историја српског народа, VI-1: Од Берлинског конгреса до уједињења 1878–1918* (Београд: СКЗ, 1983); Слободан Јовановић, *Влада Милана Обреновића, I–III* (Београд: Издавачка књијарница Геце Кона, 1926, 1927, 1934); Слободан Јовановић, *Влада Александра Обреновића, I–II* (Београд: Издавачка књијарница Геце Кона, 1929, 1931); *Производне снаге НР Србије* (Београд: Економски институт НР Србије, 1953); Милорад Недељковић, „Историја српских државних дугова од 1867–1895 год.“ (докторска дисертација, Београд: „Штампа“ Стеве М. Ивковића и комп., 1909); Dragana Gnjatović, *Stari državni dugovi: Prilog ekonomskoj i političkoj istoriji Srbije i Jugoslavije 1862–1941* (Београд: Економски институт, Jugoslovenski pregled, 1991); Мари-Жанин Чалић, *Социјална историја Србије 1815–1941* (Београд: Сlio, 2004); Бошко Мијатовић, *Историја државних финансија Србије 1876–1895* (Београд: Архипелаг, 2021).

ЗАПИСНИЦИ СА СЕДНИЦА УПРАВНОГ ОДБОРА

У Архиву Народне банке Србије чува се тридесет фондова и збирки чија је грађа претежно финансијске провенијенције. Најзначајнији је фонд Народна банка, који је подељен на пет подфондова:

- I. Привилегована народна банка Краљевине Србије (1884–1919)
- II. Народна банка Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца/Југославије (1920–1945)
- III. Народна банка Југославије (1945–1992)
- IV. Народна банка Југославије СРЈ (1992–2003) и
- V. Народна банка Србије (2003–).

За истраживаче најдрагоценији сегмент архивске грађе која је настала радом Привилеговане народне банке Краљевине Србије јесу записници са седница Управе. Сачувани су записници са седница Управног, Главног и Надзорног одбора, као и Збора акционара.⁷ Сви записници су архивистички сређени и обрађени и чувају се у 25 архивских кутија, а најобимнији су са седница Управног одбора (15 архивских кутија).

Прва седница Управног одбора одржана је 5. марта 1884. године по јулијанском календару, а последња пред трансформацију у народну банке нове државе Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, децембра 1919. године. Записници су сачувани и архивистички сређени у континуитету, осим за 1907. годину која недостаје. Имајући у виду да је документација пратила и трезор Народне банке током Првог светског рата и селила се у Крушевац, Ниш, Солун и Марсељ, а потом била враћена у Београд, степен њене целовитости је задовољавајући, посебно јер је још 1922. године Народна банка одредила рокове чувања свог архивског материјала у зависности од његовог значаја.⁸

Начин рада Управног одбора био је темељно одређен чланом 37 Статута Народне банке који је прописао да се Одбор редовно састаје једанпут месечно на позив гувернера или када то изричито захтевају два њена члана, као и „ О свакој сед-

⁷ Архив Народне банке (АНБ), Народна банка Краљевине Србије (1/1), Управа (УПР), Седнице управе 1) (у даљем тексту: АНБ 1/1-УПР-1); Управни одбор (АНБ 1/1-УПР-1-1); Главни одбор (АНБ 1/1-УПР-1-2); Надзорни одбор (АНБ 1/1-УПР-1-3); Збор акционара (АНБ 1/1-УПР-1-4).

⁸ „1. Да се сва архива старија од 24 године спали. Од спаљивања ове потпуно застареле архиве, да се поштеде само дневници, записници Управног, Надзорног и Главног одбора и годишњи банч. извештаји. 2. Да се спале све старије од 10 година одложене помоћне и споредне књиге, како књиговодства, тако и осталих банчаних одељења. Од спаљивања ових књига старијих преко 10 година да се поштеде поред дневника још и Главне књиге и књиге Текућих рачуна италијанског система. 3. Да се без обзира на време које су важиле, спале све књиге о потпуно застарелим каматним и дивидендним купонима и банкнотама банчаним.“ АНБ, Народна банка Краљевине СХС/Југославије (1/II), Управа (УПР), Записник са 14. седнице Управног одбора, 11. 4. 1922, кутија (к.) 1.

ници водиће се протокол у који ће се укратко бележити предмет дискусије и решења и кратки разлози за таква решења. Протокол ће потписати сви присутни чланови.⁹

Управо овакав детерминисани начин рада одредиће и садржајну вредност ове архивске грађе као извора за економску историју. Сасвим сигурно ни писци првих правних банке аката нису могли да предвиде опсег рада и разноликост питања и проблема који су настајали, те су се седнице Управног одбора одржавале не једанпут месечно него најчешће на недељном нивоу, што је у просеку чинило 50 седница годишње. Записници су писани руком, ћириличним писмом, веома су прегледни и читљиви.¹⁰ На почетку сваке седнице забележено је присуство/одсуство чланова Управног одбора и владиног комесара. Захваљујући централизованом начину пословања, где су се на седницама разматрала сва питања, записници садрже податке које ћемо условно речено поделити у две основне групе. Подаци који се односе на унутрашња питања рада институције (организација послова, изградња зграде, персоналије, итд.) нису без значаја за праћење друштвених феномена, а такође дају добар увид у социјалну, старосну и образовну структуру запослених чиновника.

Разноликост садржаја записника који се односе на делање Народне банке према *споља* рачвају се у неколико сегмената које се опет могу даље делити. Послови са државом изражени кроз кредитирање и израду и дистрибуцију папирног новца извор су за економетријска и статистичка истраживања. Наиме, држава је веома често, усред дефицита у буџету, посезала за кредитима код емисионог завода. Додела ових зајмова који су се у ставкама министарства финансија водили као *летећи дугови* били су веома честа тема на седницама Управног одбора, посебно за време владавине два последња Обреновића. Иако су чланови Управног одбора листом били против оваквог кредитирања државе које је за последицу имало и флукуације у висини ажије¹¹ притисак владе је био евидентан: „Народна банка примиће

⁹ Штатут Привилеговане народне банке Краљевине Србије, *Српске новине*, број 184 (1883); исто, број 185 (1883); исто, број 187 (1883).

¹⁰ Првих дванаест чиновника колико их је било на почетку рада Народне банке били су Срби из Аустроугарске.

¹¹ Ажија (*agio*) је износ за који једна врста новца прекорачује номиналну вредност, односно додатак који се код плаћања у *лошијем новцу* (папир-злато) мора дати. Насупрот томе, дисажија је износ који заостаје испод номиналне вредности, односно одбитак који се узима код плаћања у *бољем новцу*. И ажија и дисажија изражавале су се у процентима. Нпр. златна ажија од 35% значи да 100 јединица (динара) у злату јесу 135 јединица у папирном новцу, а дисажија од 25% да је 100 јединица у папиру јесте 75 јединица у злату. Feliks Kohn, *Trgovački i pravni leksikon* (Osijek: Грађанска тискара, 1937), 13.

Овај проблем је оптерећивао српске финансије и пре оснивања Народне банке и био је карактеристичан за све привредно неразвијене земље са спољним зајмовима с обзиром да се при исплати дуговања појављивала разлика између домаћег новца и новца којим су се морале измирити обавезе. У Краљевини Србији добио је на замаху увођењем новчанице у сребру. У читавом периоду износ ажије је варирао и зависио је од више фактора, међу којима су били приноси, обим извоза и увоза, дефицит у буџету итд. Иако је у прво време Народна банка покушавала да откупом, односно продајом злата, утиче на умањење ажије, та мера се показала као неадекватна и додатно је поспешила разне шпекулације. Тек са уравнотежењем буџета проблем ажије је знатно умањен. *Привилегована народна банка Краљевине Србије 1884–1909* (Београд: Штампарија Давидовић, 1909), 155–161.

у току три до четири месеца рачунајући од данас од благајне управе државних дугова сребро и издаваће тој благајници за сваку примљену суму сребра (банкнота или метала) равну суму у злату укупно до 800,000 динара. Све злато што га буде узела од Банке до 800,000 динара, држава ће бити дужна да врати Банци у природи по избору г. министра финансија до краја септембра ове године са 3% интереса годишње. На случај, да јој до краја септембра не би вратила злато у природи, Банка ће за њен рачун купити злато, а она ће бити дужна да плати Банци ажију по којој Банка буде злато за сребро купила. Ова одлука управног одбора донесена је овако: Најпре је већином гласова решено да се држави да злато за сребро. Против тога били су вице-гувернер Марко Стојановић и чланови Управе Филип Христић и Тихомиљ Марковић.¹² Поред кредитирања емисиони завод је за државу обављао и послове око исплате спољних зајмова који су захтевали прецизну кореспонденцију и рачунање јер се и при исплати дуговања појављивала разлика између домаћег новца и новца којим су се морале измирити обавезе. Основна активност по којој је Народна банка била препозната свакако је почетак издавања и увођења у промет папирног новца. Вођена је прецизна евиденција од самог процеса штампе, транспорта из Француске, а потом и стања у трезорима и количине у оптицају.¹³ Такође, Банка је била у обавези да води и евиденцију о оштећеним („повређеним“) новчаницама, те су захваљујући записницима ти подаци доступни на недељном нивоу.¹⁴

За даља истраживања најдрагоценији су подаци који се односе на кредитирање банака и штедионица. Организација кредита, односно довођење каматних стопа на конкурентан ниво, био је један од главних послова Народне банке. Кредитни заводи по Србији су од централне банке добијали кредите за један (1) проценат повољније од опште каматне стопе, чиме се стимулисало пословно банкарство, али и доприносило општем просперитету. Имајућу у виду да је знатан део архивске грађе банака и штедионица уништен током Првог светског рата и да је готово немогуће реконструисати њихово пословање, тим је сазнајна вредност записника са седница Управног одбора још већа. На седницама се одлучивало о повећању, односно смањењу или укидању кредита имајући у виду и рентабилност самих банака и штедионица из целе Србије. Чланови Управног одбора, и сами истакнути учесници у привредном животу престонице и целе Краљевине, имали су поред неопходних трговачких знања и разгранате везе захваљујући којим су били упућени у стања капитала подносиоца захтева за кредитирање. Такође, емисиони завод је имао право контроле рада новчаних завода које је кредитирао. Тако је директор Пера Манојловић реферисао на седници Управног одбора да је у периоду од 29. априла до 19. маја

¹² АНБ, 1/1-УПР-1-1, Записник са 2. седнице, 11. 1. 1891, к. 2.

¹³ „Примљено је к знању саопштење да је 9. овог месеца унесено у касу са три кључа 500.000 динара у злату у присуству вице-гувернера Марка Стојановића.“ АНБ, 1/1-УПР-1-1, Записник са 9. седнице, 14. 11. 1890, к. 2.

¹⁴ „Решено је да се изда накнада за поднешене повређене банкноте. 1) Милану Петровићу овдашњем за нагорелу сталну 10^{мв} К. 40-370 Дин 9 (бр. 7412), 2) Димитрију Дрндаревићу трговцу из Ужица за сталну 10^{мв} К. 35-307, коју је поднео преко начелства округа ужичког Дин 9 (бр. 7421), 3) Јанку Николићу тежаку из Врбовца за осам комада сталних 10^{мв} поднетих преко начелства округа подунавског свега 74 динара (бр. 7422).“ АНБ, 1/1-УПР-1-1, Записник са 42. седнице, 15. 9. 1890, к. 2.

1891. године „посетио и прегледао 11 новчаних завода и то: Јагодинску штедионицу у Јагодини, Ћупријску штедионицу у Ћуприји, Параћинску штедионицу у Параћину, Алексиначку штедионицу у Алексинцу, Нишку акционарску штедионицу у Нишу, Нишку задругу за међусобно помагање и штедњу у Нишу, Српско јеврејску трговачку задругу у Нишу, Прокупачку задругу за међусобно помагање и штедњу у Прокупљу, Пиротску задругу за помагање и штедњу у Пироту, Лесковачку акционарску штедионицу у Лесковцу, Врањску штедионицу у Врању“. Извршио је увид у рачуноводствене исправе и упоређивао је „на више места стање по књигама са стварним стањем меница, залога, готовине итд“. На основу његовог извештаја и прегледа стања Управни одбор је донео одлуке о укидању, односно повећању износа кредита.¹⁵

338

Поред новчаних, емисиони завод је кредитирао и физичка лица и предузећа и будно пратио њихову платежну способност. Тако сазнајемо да се „Миче и Горче Браћа Костић и Таса Станковић и Син из Лесковца посредно много задужују и да први поред непосредног задужења по кредиту од 15.000 динара стоје у посредној обавези код Банке за 30.300 динара а други поред непосредног задужења по кредиту од 4.000 дин. за 9.000 дин. Решено је да се позову да своје непосредне обавезе код Банке сведу у што краћем року на што мању меру и да им се напомене да са давањем потписа другима убудуће буду штедљивији, пошто ће то иначе неповољно утицати на њихов кредит“. ¹⁶ Такође, у овој архивској грађи описани су и случајеви поступања према фирмама које су пале под стечај, када су евидентиране све меничне обавезе и потписници меница као гаранти измирења дуга били позивани да потврде своје потписе.¹⁷ Подаци до којих долазимо на основу овог архивског материјала утолико су значајнији јер у њима нема само параметара који дају основу за изучавање привредног живота престонице, већ задиру и у дубоко локалну средину са евиденцијама банака, штедионица, трговачких радњи, односно фирми уопште.

С обзиром да новац односно банкарски послови нису везани за једну државу и да се њихова успешност мери и са ширењем ван граница, Народна банка је још 1884. године успоставила своје везе са иностранством са банкарским кућама из Беча, Пеште, Берлина, Рима, Трста, Париза, Лондона и Брисела са намером да „постане посредник између наших трговаца који извозе домаће сировине и оних који увозе стране индустријске производе уштедевши како првима тако и другима тро-

¹⁵ „Остаје и даље кредит Јагодинској штедионици у 80%, Параћинској штедионици у 80% Алексиначкој штедионици у 75% од уплаћеног капитала, Нишкој акционарској штедионици у 80% од уплаћеног јој капитала као редован кредит и 20% као ванредни кредит за време пролетне и јесење сезоне, Нишкој задрузи за међусобно помагање и штедњу 60% од уплаћеног капитала, Пиротској задрузи 60% од уплаћеног капитала, Прокупачкој задрузи 50%. Повисује се кредит Ћупријској штедионици од 60% на 80% уплаћеног капитала. Није одобрен кредит Српско јеврејској задрузи у Нишу.“ АНБ, 1/1-УПР-1-1, Записник са 31. седнице, 20. 6. 1890, к. 2.

¹⁶ АНБ, 1/1-УПР-1-1, Записник са 49. седнице, 14. 11. 1890, к. 2.

¹⁷ АНБ, 1/1-УПР-1-1; Записник са 2. седнице 20. 1. 1910, а.к. 10.

шак око пошилања новаца¹⁸. Једном успостављене везе су се шириле и склапани су споразуми са банкарским кућама у циљу ширења српског извоза.¹⁹

Иако су банке биле институције које су се у свом пословању водиле економским стандардима, ипак није могуће посматрати их искључиво као финансијске институције на које није утицало друштвено, политичко или идеолошко окружење. У том светлу треба и разумети извештај о сукобу и свађи међу акционарима Паланачке штедионице како наводи директор Народне банке: „завада акционара паланачке штедионице основана на личној мржњи између појединих знатнијих акционара, која потиче из заоштрених политика партијских противника. И једни и други и трећи теже да уђу у управу штедионице и да се одрже на управи њихови људи, а противници да се сузбију.“²⁰

У намери да архивску и другу материјалну грађу од значаја за историју учини доступном најширем кругу стручне, научне и остале јавности, и са сазнањем да се у депоима архива и библиотеке Народне банке Србије налази једна од најцеловитијих серија првог српског званичног гласила, Српских новина, Архив Народне банке је, након допуне серије истраживањем у Народној библиотеци Србије, Архиву Србије и Магици српској, још 2007. обавио дигитализацију новина за период 1883–1919. и њихово постављање на веб-страницу Народне банке Србије (серија је потом удружена са дигитализованим материјалима Народне библиотеке Србије и обогаћена базом података „Службеног гласника“ и налази се и на веб-страницама наведених институција).²¹ Након тога Архив Народне банке је дигитализовао и поставио на веб-страницу извештаје Привилеговане народне банке Краљевине Србије (1884–1919) и годишње извештаје Народне банке Краљевине СХС/Југославије (1920–1940).²² Такође, дигитализовани су и записници са седница Управе Привилеговане народне банке Краљевине Србије, а њихово читање је омогућено у архивској читаоници „Марко Стојановић“ са надом да ће у будућности представљати важну тачку у развоју интердисциплинарних истраживања.

¹⁸ Објава о успостављању пословних веза са иностранством, *Српске новине*, број 219 (1884).

¹⁹ Тако је 1890. године склопљен споразум са чувеном банкарском кућом Саул Модино из Солуна, која је касније своје послове пренела у Трст. АНБ, 1/1-УПР-1-1, Записник са 36. седнице, 11. 8. 1890, к. 2.

²⁰ АНБ, 1/1-УПР-1-1, Записник са 17. седнице, 5. 4. 1890, к. 2.

²¹ Saša Ilić, Sonja Jerković, „Cultural Heritage Protection in National Bank of Serbia: Experiences in Digitalization of ‘Srpske Novine’ for the Period 1883–1919“, *Bulletin, Newsletter from the EABH*, 1 (2009): 60-66; Саша Илић, Соња Јерковић, „Дигитализација као вид заштите културне баштине у Народној банци Србије“, у: *Модернизација канцеларијског и архивског пословања у регистратурама* (Београд: Архивистичко друштво Србије, Архив Србије, 2010): 89-99.

²² Дигитални архив Народне банке Србије, претраживање доступно на: <https://digarchive.nbs.rs/WebApp/> (приступљено 3. 2. 2025).

РЕЗИМЕ

Истраживање политичких појава као једног дела историјске стварности свакако је недовољно за сагледавање и разумевање историјских процеса. Управо зато су записници са седница Управе Привилеговане народне банке Краљевине Србије извор првог реда у контексту изучавања свеукупног привредног живота. Анализа динамике привредног раста, степена индустријализације, регионалне поделе у привредном смислу само су нека од питања на који одговор нуди архивска грађа Народне банке. Широко спектар података који су у тренутку бележења значили материјалну вредност – капитал (новчане трансакције, хартије од вредности, менице, чекови, салдо, имовинске карте) сада за истраживање значе обиље статистичких података које омогућавају упоредне анализе рада банкарског сектора у Краљевини. Моћ банака не заснива се само на висини капитала, броју клијената и износу датих кредита, већ је изражена и кроз политички утицај у посматраној средини.

340

Посебан сегмент који је важан за разумевање економског развоја Србије јесте однос Народне банке и државе. Као земља претежно аграрног карактера, са ситним сељачким поседом који је преовладавао, индустријом у зачетку, недостатак капитала био је више него евидентан. Управо зато што је за модернизацију сваког сегмента друштва капитал био неопходан однос државе и Народне банке био је пун противуречности. Профит је био императив акционарском друштву, али с друге стране држава је у Народној банци видела неисцрпан извор кредитирања. Овај архивски материјал пружа одговор на питање како су те две наизглед непомирљиве стране функционисале заједно за добробит српског друштва. У њему, такође, можемо пратити и продор и утицај страног капитала оличен у банкарским и индустријским коопорацијама.

Због разноликости архивске грађе за чије читање и разумевање су потребни истраживачки поступци и знања из области више друштвених наука, истраживање ових извора је захтевно и представља изазов за интердисциплинарна проучавања.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА**Необјављени извори:**

- Архив Народне банке (АНБ), Привилегована народна банка Краљевине Србије (1884–1919/1920) (I/I)
- Архив Народне банке (АНБ), Народна банка Краљевине СХС/Југославије (1919–1945) (I/II)

Објављени извори:

- *Годишњи извештај Народне банке за годину... [1884–1914/1920]*. Београд: Народна банка, 1885–1920. <https://digarchive.nbs.rs/WebApp/> (приступљено 3. 2. 2025)

Периодика:

- *Српске новине* (1883–1919)

Литература:

- Алексић, Весна. „Андреј Митровић о важности изучавања економске историје“. *Годишњак за друштвену историју*, 2 (2012): 69-76.
- Gnjatović, Dragana. *Stari državni dugovi: Prilog ekonomskoj i političkoj istoriji Srbije i Jugoslavije 1862–1941*. Београд: Економски институт, Југословенски преглед, 1991.
- *Историја српског народа VI–I: Од Берлинског конгреса до уједињења 1878–1918*. Београд: СКЗ, 1983.
- Ilić, Saša and Sonja Jerković. „Cultural Heritage Protection in National Bank of Serbia: Experiences in Digitalization of ‘Srpske Novine’ for the Period 1883–1919“. *Bulletin, Newsletter from the EABH* (Frankfurt am Main), 1 (2009): 60–66.
- Илић, Саша и Соња Јерковић. „Дигитализација као вид заштите културне баштине у Народној банци Србије“. У: *Модернизација канцеларијског и архивског пословња у регистратурама*, 89-99. Београд: Архивистичко друштво Србије, Архив Србије, 2010.
- Jerković, Sonja and Saša Ilić. „Application of Latin Monetary Union Standards and Practice in Serbia (1868–1918)“. In: *Financial History Conference: Monetary Unions in History*. Sofia: Bulgarian National Bank, 1 July 2022: 1-19. https://www.bnb.bg/bnbweb/groups/public/documents/bnb_publication/pub_2022_conf_s_jer_s_ilic_en.pdf (приступљено 18. 9. 2024).
- Јерковић, Соња. „Развој валутних прилика у Краљевини Србији (1884–1914)“. *Зборник Матице српске за историју* 104, 2 (2021): 141–155.
- Јерковић, Соња Р. „Народна банка Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца / Југославије 1918–1931. године“. Докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју, 2018.
- Јовановић, Слободан. *Влада Александра Обреновића, I*. Београд: Издавачка књижевница Геце Кона, 1929.
- Јовановић, Слободан. *Влада Александра Обреновића, II*. Београд: Издавачка књижевница Геце Кона, 1931.
- Јовановић, Слободан. *Влада Милана Обреновића, I*. Београд: Издавачка књижевница Геце Кона, 1926.
- Јовановић, Слободан. *Влада Милана Обреновића, II*. Београд: Издавачка књижевница Геце Кона, 1927.
- Јовановић, Слободан. *Влада Милана Обреновића, III*. Београд: Издавачка књижевница Геце Кона, 1934.
- Kohn, Feliks. *Trgovački i pravni leksikon*. Osijek: Грађанска тiskара, 1937.
- Мијатовић, Бошко. *Историја државних финансија Србије 1876–1895*. Београд: Архипелаг, 2021.

- Milić, Danica. „Monetarno-kreditni sistem u privredi Srbije početkom XX veka“. U: *Srbija u modernizacijskim procesima XX veka*, ur. Latinka Perović, Marija Obradović i Dubravka Stojanović. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 1994: 79–90.
- Митровић, Андреј. „Банка са капиталом на акције – Идеје либералног капитализма у Србији средином четрдесетих година 19. века“. *Годишњак за друштвену историју*, 2–3 (2000): 123-141.
- Митровић, Андреј. *Пропитивање Клио: Огледи о теоријској историографији*. Београд: Медија центар Одбрана, 1996.
- Митровић, Андреј. *Стране банке у Србију 1878–1914: политика, прогрес, европски оквири*. Београд: Стубови културе, 2004.
- Недељковић, Милорад. „Историја српских државних дугова од 1867–1895 год.“. Докторска дисертација, Београд: „Штампа“ Стеве М. Ивковића и комп., 1909.
- *Привилегована народна банка Краљевине Србије 1884–1909*. Београд: Штампарија Давидовић, 1909.
- *Производне снаге НР Србије*. Београд: Економски институт НР Србије, 1953.
- Ugričić, Miodrag. *Novčani sistem Jugoslavije*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika SR Srbije, 1967.
- Цвијетић, Лепосава. „Покушаји оснивања првих банка у Србији“. *Финансије* 1–2 (1965): 119–123.

Sonja JERKOVIĆ, PhD

ARCHIVAL MATERIAL OF THE PRIVILEGED NATIONAL BANK OF THE KINGDOM OF SERBIA (1883–1919) AS A SOURCE FOR THE STUDY OF ECONOMIC HISTORY

Summary

The research of political phenomena as a part of historical reality is indisputably insufficient for perceiving and understanding historical processes. That is precisely why the memorandums from the Board meetings of the Privileged National Bank of the Kingdom of Serbia are a first-rate source for studying the economic history. Analysis of the dynamics of economic growth, the degree of industrialization, regional economic divisions, are just some of the questions to which the archives of the National Bank offers answers. A wide spectrum of data that at the time of recording had material value - capital (money transactions, securities, bills of exchange, checks, bank balances, property cards) now means an abundance of statistical data for research that enables comparative analyses of the work of the banking sector in the Kingdom. The power of banks is not only based on the amount of capital, the number of clients and the amount of loans granted, but it is also expressed through political influence.

A special segment that is important for understanding the economic development of Serbia is the relationship between the National Bank and the state. As a predominantly agrarian country with small peasant holdings that prevailed, industry in its infancy, the lack of capital was more than apparent. Since the capital was necessary for the modernization of every segment of society, the relationship between the state and the National Bank was full of contradictions. Profit was imperative for a joint-stock company, but on the other hand, the state saw the National Bank as an inexhaustible source of credit. This archival material provides an answer to the question of how these two seemingly conflicting parties functioned together for the benefit of Serbian society. It also enables us to trace the arrival and influence of foreign capital embodied in banking and industrial corporations.

Due to the diversity of archival material for which reading and understanding the knowledge from several social sciences is needed, the research of these sources is demanding and represents a challenge for interdisciplinary studies.